

Životopis

prof. RNDr. Jána Čižmára, PhD.

jeho vlastnými slovami

Prológ a brieždenie

Narodil som sa 27. novembra 1935 v Moravskom Svätom Jáne, stredne veľkej dedine na západnom okraji Záhorskej nížiny, 18 km severne od Malaciek, sídla vtedajšieho politického okresu, do ktorého obec patrila. V chotári obce na sútoku riek Moravy a Dyje sa nachádza rozhranie troch dnešných štátov, Česka, Rakúska a Slovenska, presnejšie troch krajinných oblastí týchto štátov: južnej Moravy, Dolného Rakúska a Záhoria. V útlo detstve a v prvých rokoch školského vzdelávania boli v mojom bezprostrednom rodinnom a príbuzenskom okolí v každodennom živote veľmi časté a intenzívne prejavy a vplyvy historicky celkom nedávnej politickej a ekonomickej koexistencie týchto oblastí: od najbližšej rakúskej obce za riekou Moravou Hohenau (Cahnov), v súvislom páse až po Viedeň vrátane boli lokality, v ktorých absolvovali dobové „Lehrjahre“ a „Wanderjahre“ na majetkoch, v dielňach a obchodoch vtedajších „Arbeitsgeberov“ blízki i najbližší príbuzní z generácie rodičov a starých rodičov (z matkinej strany jej matka a sestra, z otcovej strany brat, sestry a strýkovia).

Rodná obec ako niekdajšie zemepanské mestečko šľachtického panstva na hrade Ostrý Kameň mala v čase môjho detstva hviezdne chvíle svojej histórie dávno za sebou. Ako pamiatky zostali po nich dve ošumelé dvojpodlažné obytné budovy „starého kaštieľa“ z 18. storočia s nevyhnutným obslužným príslušenstvom a primeraným záhradníctvom, neveľmi rozsiahly výstavnejší zámok z 19. storočia, rozšírený a skráslený začiatkom 20. storočia, s priestranným parkom, neveľkou zvernicou a rozľahlým záhradníctvom, a pomerne veľký výstavný kostol z polovice 19. storočia.

Niekdajšie postavenie významnejšej strediskovej obce pripomínali žandárska („četnícka“) stanica a stanica pohraničnej finančnej stráže. V obci bol kláštor rehoľníčok rádu sv. Vincenta, zriadený v roku 1876 a sídlia v jednoposchodovej budove, ktorá okrem rehoľných zariadení obsahovala učebne rímskokatolíckej ľudovej školy

dievčenskej a priestrannú halu materskej školy. Rímskokatolícka ľudová škola chlapčenská sídlila v budovách „starého kaštieľa“. Štátna meštianska škola, ktorá mala byť v obci podľa zákona zriadená a vybudovaná, bola údajne miestnou samosprávou odmietnutá pre jej sekulárny charakter. To malo za následok, že školopovinní chlapci z obce boli od 6. ročníka povinnej školskej dochádzky prinútení navštevovať meštiansku školu v niektorej z obcí Veľké Leváre, Malacky alebo Borský Svätý Jur, čo bolo v prípade prvých dvoch lokalít spojené s denným dochádzaním vlakom, v treťom prípade pešo. Pomerne zriedkavé boli prípady štúdia na gymnáziu v Skalici a od konca 20. rokov 20. storočia aj na novozriadenom gymnáziu v Malackách.

Minimálne dve tretiny rodín v obci sa živilo roľníctvom, značná časť zvyšných mužov sa venovala tradičným remeslám a službám, niekoľko pracovných príležitostí ponúkala sladovňa a sezónne družstevný liehovar, zopár pracovníkov bolo zamestnaných v železničnej a cestnej doprave, príležitostne viac pracovných síl vyžadovala časovo ohraničená kampaň intenzívnej ťažby a dopravy dreva, regulačné práce na vodných tokoch a plochách a od polovice 30. rokov urýchlené budovanie systému obranných pevností v pohraničnom pásme s Rakúskom.

Moji predkovia boli starousadlíkmi obce. Záznamy o nich sú v miestnych cirkevných matrikách od samých začiatkov vedenia týchto kníh. Sú dokonca aj v matrikách farnosti v obci Borský Svätý Jur z čias, v ktorých sa viedli záznamy aj pre obec Moravský Svätý Ján, pretože v nej ešte nebola zriadená farnosť. Najstarší z mojich predkov z otcovej strany, zhodou okolností aj môj menovec, čo sa potom v tejto rodovej línii najčastejšie opakovalo, je zachytený v matrike svätajurskej farnosti v roku 1634. Všetci moji predkovia, tak z otcovej, ako aj z matkovej strany pochádzali zo sociálne slabšie situovaných rodín a celý aktívny život prežili v zamestnaniach s výlučným podielom fyzickej práce. Limity svojho triedneho predurčenia mierne prekročil len môj starý otec z otcovej strany, ktorý sa zásluhou úspešného trojnásobného pôsobenia v USA vypracoval na solídneho stredného roľníka; istý čas mal aj kone – čo bol významný znak istej zámožnosti – ale mal osem detí, ktoré sa všetky dožili dospelosti, takže väčšie dedičstvo im nedokázal poručiť.

Jeho otec – môj prastarý otec a menovec – sa nejakou šťastnou náhodou priženil do dvora zámožnej rodiny, následkom čoho časť príslušníkov dvoch-troch nasledujúcich generácií vyrastala vo faktickom centre dediny, aj keď len v zadnom dvore pyšnejších príbuzných. To malo pre generácie vyrastajúce v tomto „zadnom dvore“ objektívny prínos v skutočnosti, že temer všetky významné body infraštruktúry obce (tento termín bol pre žijúce generácie vrátane mojej ešte nedostizne utajený vo vzdialenej budúcnosti, ktorej sa väčšina vtedajších účastníkov nedočkala) boli od miesta prebývania vzdialené len niekoľko desiatok metrov, v ojedinelých krajných prípadoch (železničná zastávka, dievčenská škola, materská škola) dvesto

– dvesto päťdesiat metrov. Bývali sme v pôvodnom najužšom centre dediny, v ktorom bol kostol, fara, niekdajšia jednotriedna škola, žandárska („četnícka“) stanica, stanica finančnej stráže, pošta, lekáreň, obchod s rozličným tovarom, pekáraň, krčma a predajňa firmy Baťa. V zadnom dvore sa v areáli domu starého otca tiesnili rodiny jeho troch najmladších detí z ôsmich súrodencov: najmladšia dcéra s päťčlennou rodinou a po nej nasledujúci syn s manželkou bývali v staršom dome z nepálenej hliny, a najmladší syn – môj otec – s manželkou, tromi deťmi a vlastnou matkou bývali v jednoizbovej prístavbe z pálených tehál, upravenej z pôvodného príručného skladu obilia, ovocia, zeleniny a drobného domáceho náradia. V čase môjho detstva bola už pôvodná hlinená podlaha nahradená pálenými tehľami, a tak to vydržalo až do prestavby v roku mojej maturity.

Ak sa otec vlastným pričinením dotiahol do sociálneho postavenia chudobného maloroľníka, sociálny status rodiny, z ktorej pochádzala mama, výstižne charakterizuje pomenovanie *dedičná chudoba*. Jej otec, rovnako ako minimálne dvaja jeho generační predchodcovia, zabezpečovali existenciu rodiny v postavení bíreša, t. j. bezzemka-deputátika, nemajetného zmluvného zamestnanca majiteľa/majiteľov veľkostatku, pracujúceho fyzicky v poľnohospodárstve za poskytovanie najjednoduchšieho ubytovania, deputátu – zmluvne dohodnutého množstva poľnohospodárskych výživových produktov – a neveľkej peňažnej sumy, nepokrývajúcej ani minimálne náklady najskromnejšej prevádzky domácnosti. Reálne to vyžadovalo občasné sťahovanie rodiny z jedného majera do iného podľa pracovných a prevádzkových požiadaviek hospodárstva a podľa prípadnej a požadovanej kvalifikácie niektorých pracovníkov. Ubytovanie, zdravotné a hygienické podmienky života na majeroch sotvakedy spĺňali čo len minimálne štandardy vtedajšej doby. Celoživotná mamina struma mala príčinu v dlhodobom používaní nevhodnej a povrchovej vody zo studní na väčšine majerov.

Môj starý otec z matkinej strany bol zrejme inteligentný, učenlivý a skúsený človek, keď sa bez špeciálnej teoretickej prípravy dopracoval k postu „švajčiara“ na jednej z „fariem“ zameraných na chov a plemenitbu rožného statku. Jeho kvality v tomto odbore musela uznať aj otcova sestra, ktorá starého otca nemala v láske pre jeho – podľa jej úsudku – drsné zaobchádzanie so zvieratami. Po rokoch, keď pozemková reforma zlikvidovala mnohé veľkostatky a zo starého otca urobila drobného maloroľníka, s obdivom konštatovala, že starý otec má kravy „ako levy“, najväčšie a najmocnejšie zo všetkých kráv v dedine.

Moje prvé spomienky spadajú do prvého polroku roku 1938. V jednotlivých záberoch dominuje obraz starej mamy, ktorá mala po väčšinu roku na starosti celý rákoš vlastných, príbuzných i cudzích vnúčat, keď ich rodičia boli plne zaujatí poľnohospodárskymi prácami. Veľmi sme jej úlohu varovkyne neľahčili. Sám som často

utekal otvorenou bránou na ulicu, neraz ma musela malým vlniačikom priväzovať o kmeň hrušky.

Otcov vekovo najbližší brat bol železničiar. Nevie, na akom poste pracoval, ale mával striedavo denné i nočné služby. Po nočných službách som ho niekedy čakával na chodníku pri zadnom východe z dvora. Citovo som priľnul k nemu a najmä k jeho manželke, ktorá mala vo mne akúsi náhradu chýbajúcich vlastných detí. Po rokoch som sa dozvedel, že mali v úmysle požiadať o službu v strážnom domčeku pri trati a vziať ma natrvalo k sebe. (Také prípady neboli vôbec výnimočné.) To by bolo moju rodinu výrazne materiálne odbremenilo. Otec ako biedny maloroľník hospodáriaci prevažne na prenajatej pôde a využívajúci aj každú príležitosť námezdnnej práce balansoval s rodinou na pokraji hladu.

Všetko sa zvrstlo tragicky. Strýka napriek kúpeľnej liečbe vo Vysokých Tatrách sklátila reumatická horúčka a oslabené srdce zlyhalo vo februári 1939, keď predtým v pohnutých pomníchovských dňoch jesene roku 1938 odišla spomedzi nás aj stará mama. Teta, vdova po strýkovi – uplatnila svoje „vdovské právo“, požiadala ostatných dediacich súrodencov po starých rodičoch o vyplatenie alikvotného dedičského podielu a vrátila sa k svojim rodičom. Otec, pripretý okolnosťami zlikvidoval poľné minihospodárstvo a v júni 1939 vycestoval za prácou do stredného Nemecka, kde necelé tri roky pracoval na údržbe a oprave železničných tratí. Do konca života cez srdce plne nepreniesol tento krutý údol osudu.

Okypená rodina sa doma usilovala vyrovať s nepriazňou zmenených pomerov. Na jednej strane sa objavil stály príjem zo mzdy v Nemecku, na druhej strane ho značne redukovali dlhy a rôzne platby, ako aj zhoršujúca sa situácia v zásobovaní potravinami a bežným spotrebným tovarom, postupom času najmä obuvou a textilnými látkami a výrobkami.

Predškolské a prvé školské roky

Prvého septembra 1939 nastúpila do prvej triedy rímskokatolíckej ľudovej školy dievčenskej sestra Anna, staršia odo mňa temer o tri roky, a ja so sestrou Teréziou, mladšou odo mňa o šesťnásť mesiacov, sme začali chodiť do materskej školy, umiestnenej spolu s dievčenskou ľudovou školou v kláštornej budove ženskej mníšskej rehole vincentiek. Staršia sestra nám pred odchodom do školy kupovala v obchode s rozličným tovarom, umiestneným v prednom dome nášho dvora, ako desiatu tri rožky, sprvu za päťdesiat halierov, zakrátko za korunu.

Materská škola, organizovaná v jedinej triede bez ohľadu na vekové rozdiely detí, bola súkromnou inštitúciou vydržiavanou peňažnými alebo naturálnymi príspevkami rodičov zaradených detí, ktorých počet predstavoval pomerne malú časť celkovej relevantnej vekovej kategórie detí v obci. Chýbali hlavne deti z rodín

slabších sociálnych vrstiev. S mladšou sestrou sme patrili k utiahnutým, či skôr zakríknutým deťom, neistým a nesmelým v neznámom prostredí, často odstrkovaným a obmedzovaným niekoľkými dominantnými typmi. Výchovno-vzdelávací program obsahoval značne úzky repertoár zábavných a náučných činností, dosť bol poplatný – z pochopiteľných príčin – náboženskej výchove, no napriek tomu bol pre nás nový, zaujímavý, príťažlivý i primerane náročný. Materiálne vybavenie škôlky bolo minimálne, no nad všetkou hmotnou biedou vysoko čnela ochota, láskavosť a obetavosť učiteľky sestričky Fabiány, ktorej obraz zakotvil v pamäti detí na celý život. Jej šľachetnosť a dobrotivosť jej povahy azda najvýstižnejšie preukazuje príhoda, ktorá sa odohrala v druhom roku našej návštevy škôlky niekedy v roku 1941, keď silnejúci tlak na uplatňovanie rasových protizidovských opatrení prakticky vylučoval voľný pohyb Židov na verejnosti a ich účasť na verejnom živote. Počas vyučovania niekto priviedol do triedy našich rovesníkov – dcéru a syna židovského lekára. Prekvapená učiteľka prerušila zamestnanie, vyobjímala deti, posadila ich za svoj stôl, srdečne sa s nimi bavila za nemej účasti prekvapených ostatných prítomných detí. Odvahu k takému konaniu vedeli niektorí z nás pochopiť až po rokoch, keď rozumom a skúsenosťou dospelého veku dokázali zhodnotiť riziko tej chvíle, mravnosť a silu charakteru obľúbenej sestričky.

V septembri roku 1941 som mal s mladšou sestrou začať pokračovať v treťom roku návštevou materskej školy. Zaúradovala ďalšia náhoda. Druhého septembra sa konal tretí zo štyroch výročných jarmokov, ktoré mala obec právo usporadúvať ako zemepanské mestečko. Z nejakých príčin som sa ako jediný z detí s mamou pri poslednom stánku stretol s riaditeľom školy a jeho manželkou, taktiež učiteľkou, ktorá bola maminou rovesníčkou a kamarátkou z detstva. Po pozdrave sa dali do reči a po rozlúčke, keď sme s mamou osameli, mamina prvá veta znela: „*Zajtra pôjdeš do školy*“. Po rokoch často, keď sme s pani učiteľkou spomínali túto príhodu, začínala vždy slovami „*A vieš, že som ťa kúpila na jarmoku?*“ Na také udalosti sa nezabúda. Na druhý deň som bol (údajne) podmiennečne zapísaný do 1. ročníka s dohodou, že pri problémoch sa môžem vrátiť do materskej školy, dokončiť posledný ročník a do školy znovu nastúpiť o rok. Jediné problémy boli s oneskoreným zháňaním učebníc a ostatných školských potrieb. Než mi prišiel po troch týždňoch zo skladu učebníc v Žiline šlabikár, už som sa zo susedovho naučil čítať, v októbri mi pán farár, ktorý ma poznal zo škôlky a ulice (býval som pri kostole, z dvora na faru som mal tridsať metrov), dal katechizmus pre druhákov, s ktorým som absolvoval nielen jeho zvládnutie, ale aj prípravu na prvé prijímanie a jeho uskutočnenie v máji 1942 vo veku necelého šesť a pol roka, čo bol výnimočný prípad v histórii školy a farnosti.

Hltavo som čítal všetko, čo sa mi dostalo pod ruku. Priam pokladnicou vzácných kníh boli pre mňa u tety odložené učebnice a ďalšie knihy pre 6. – 8. ročník ľudovej školy po staršej sesternici. Príbehy v próze a básne v slovenčine a češtine so sugestívnymi perokresbami zo *Špalička* Mikoláša Aleša z čítanky, významné udalosti a osobnosti z vlastivedy, existujúce i zaniknuté štáty zo zemepisu, no najmä osobitou dramatickosťou naplnené príbehy z biblických dejín boli vzrušujúcim a nie vždy plne a správne pochopeným čítaním pre samouka bez dozoru, rady a vysvetlenia skúseného pedagóga alebo aspoň sčítanej dospelšej osoby. Hororové príbehy vraždy Ábela Kainom, nedokonaného obetovania Izáka Abrahámom, súboja Dávida s Goliášom, Jonášovho dobrodružstva v bruchu veľryby boli veľkou skúškou obrazivosti a silným náporom na citovú a mentálnu rovnováhu nezrelého a osihoteného čitateľa.

Fungovanie chlapčenskej školy v rodnej obci, v ktorej som strávil prvých päť rokov povinnej školskej dochádzky, bolo poznamenané všetkými obvyklými neduhmi málotriednych dedinských škôl, umocnenými navyše nemožnosťou udržiavať vo vyše dvestoročných zanedbaných budovách čo len minimálne predpísané priestorové, prevádzkové a hygienické štandardy vyučovania. Materiálne vybavenie tmavej a vlhkej triedy, v ktorej sa tiesnilo 34 žiakov 1. a 2. ročníka, vytváralo prostredie, v ktorom sa naozaj darilo dosahovať vzdelávacie ciele maximálne podľa patentu Márie Terézie *Ratio educationis 1* z roku 1777. Boli sme všetci spolu: deti, ktoré prešli materskou školou i deti nezaškolené, cigánske deti (Rómovia v tom čase ešte neexistovali) i deti rôznym spôsobom handicapované, repetenti aj talenty, hladné deti živené z prídeltu i zopár sýtych detí zo zámožnejších rodín, ale ku konci školského roku sme temer všetci vedeli aj bez pomoci asistentiek nejako čítať, písať a počítať. A kto nevedel, prepadol a zopakoval si to v tom istom ročníku v nasledujúcom školskom roku a žiadna tragédia sa nekonala. V tom nasledujúcom školskom roku sme boli v prvej triede tri prvé postupné ročníky a presťahovali sme sa do svetlejšej učebne na poschodí. Rozšírili sa aj naše vzdelávacie možnosti: už sme si mohli požičiavať knihy zo školskej knižnice a deti z bohatších rodín začali „chodiť na husle“ k miestnemu konzervatoristovi, ktorý neskôr celú svoju profesionálnu kariéru absolvoval v orchestri Novej scény v Bratislave. Disciplinovaní a usilovní žiaci, a takí sme museli byť temer všetci, nemali problémy: sem-tam sa „pre povzbudenie“ na polročnom vysvedčení objavila slabšia známka, ale keď na konci školského roku bola v osobnom štandarde, zvyčajne bola spokojnosť na všetkých stranách. Neexistovali také formy previerky a hodnotenia vedomostí, ako je dnes „skúšanie na známky“ a verejné známkovanie, vynález žiackych knižiek sa ešte tajil v ďalekej budúcnosti. Strašidlá testov, previerok a diktátov ešte tuho spali pred mojím narodením. Milovali sme dramatizácie textov z čítanky a časopisov tak intenzívne ako domáce

mestské psy dlhé prechádzky. Od prvého ročníka sme odoberali do triedy jeden exemplár časopisu *Slniečko* a predbiehali sme sa, ku komu sa dostane skôr. Najpopulárnejšie boli spevné básničky *Ľudmily Podjavorinskej*, hĺbavé verše *Sidonie Sakalovej* (dnes temer zabudutej autorky pre deti) a ilustrácie *Ľudovíta Fullu*. A športovali sme: na neohradenom futbalovom ihrisku, ktoré sa v dňoch jarmokov menilo na trhovisko s domácimi zvieratami, sme naháňali svojrázne čudo s cigánskymi spolužiakmi, ktorých osada s ihriskom bezprostredne susedila. Koženú loptu sme, samozrejme, nemali; tú nemala ani škola, tobôž nie niektorý žiak. Našou „loptou“ bola roztrhaná pančucha vypchatá handrami.

Pribudli aj iné činnosti. Hneď v 1. ročníku ma starší spolužiaci pribrali do farskej záhrady pumpovať vodu zo studne do sudov a kadí, aby sa zelenina a ovocné kríky mohli polievať odstátou vodou. Za vykonané dielo nás farská gazdiná – v celej farnosti známa jednoducho pod menom Frajlička – vyplatila každého po 30 – 40 halierov. Časom som túto službu vykonával sám a pribudlo mi aj oberanie drobného ovocia a pletie hriadok od buriny. Od 2. ročníka až do konca augusta 1946 som pre farskú kuchyňu obstarával nákup väčšej zeleniny v susednej obci vo veľkom záhradníctve, vzdialenom vyše dvoch kilometrov. Vždy som si vypočul ústne inštrukcie o sortimente a zinkasoval peniaze, ktoré som do haliera vyúčtoval. Odmena za túto službu bola obdobná ako za prácu v záhrade. Je zázrak, že ma za celý čas pri tom počas cesty nik neozbíjal.

Takisto som od druhého ročníka až do apríla 1945 nosil mlieko z blízkeho gazdovstva do rodiny pani učiteľky. Za túto službu bola mesačná odmena 10 korún. Podobne, len trochu štedrejšie ma platila lekárska rodina za donášku mlieka a novín niekoľko mesiacov v roku 1945. Drobnými platenými príležitostnými službami ma kdekto zamestnával až do dospelosti. Potom sa také služby vyžadovali odo mňa bezplatne.

Spomenuté minipríjmy, vrátane zriedkavých odmien za miništrovanie, išli do rodinného rozpočtu. V krátkom období som z nich v nepravidelných intervaloch čerpal 2 koruny a 40 halierov na nákup zošitov *Rozprávky a povesti z celého sveta*, kde bola obvykle hlavným príbehom niektorá Dobšinského rozprávka. Neskôr som pochopil, že moje angažovanie do oných služieb bola vlastne forma sociálnej výpomoci našej rodine.

Vo februári 1943 ma vybral pán farár spolu s ďalšími dvoma spolužiakmi z druhého ročníka za miništrantov, ktorých úlohou boli pomocné služby pri cirkevných obradoch v kostole aj mimo neho, predovšetkým pri omšiach, litániách, nešporoch, krstoch, svadbách, pohreboch, procesiách, púťach, posviackach, zriedkavo aj pri príležitostných návštevách domácností a pod. Súčasťou spôsobilostí na výkon tejto služby bolo zvládnutie latinského textu omšovej liturgie, akéhosi kvázi dialógu

medzi kňazom a miništrantom ako zástupcom laických účastníkov bohoslužby. Zdá sa, že pasáž *Confiteor* bývala postrachom miništrantov so slabšou pamäťou a niekoľko ráz ma požiadal pán farár v čase, keď som mal 13 – 15 rokov a už dávno som oficiálne neminištroval, aby som sa ujal tejto služby počas jeho neprítomnosti vo farnosti, keď ho sporadicky zastupoval kňaz z inej farnosti. Bolo to nepochybne preventívne opatrenie proti prípadnému zlyhaniu aktuálne angažovaných miništrantov. Zaujímavé bolo, že pri neštandardných akciách, akými bolo, napr. tzv. zaopatrenie prestarnutých, zjavne zomierajúcich, postihnutých alebo tragicky zranených ľudí, prípadne chorých vo vzdialených osadách, prípadne odľahlých osamelých lokalitách, kam sme sa obvykle presúvali konským povozom, si pán farár vždy vyberal mňa. Vtedy som ešte nešípil, že povozníka nám robieval vnuk sestry môjho prastarého otca.

Raz v týždni, pravidelne vo štvrtok, konala sa omša v kaplnke ženského kláštora. Neviem, z akého dôvodu si mníšky vymienili, aby som na týchto omšiach miništroval výlučne ja. Sestra Fabiána, v ktorej réžii bola celá príprava a priebeh omše, vrátane hry na harmóniu, sa občas usilovala odmeniť ma nejakou drobnosťou. Raz mi prostredníctvom staršej sestry, ktorá navštevovala dievčenskú školu v budove kláštora, poslala batériu do vreckového lampáša. Chudera, keby bola vedela, že taký luxusný predmet je pre mňa len nedostizným snom...

Dva razy za celé roky môjho miništrovania sa mi dostalo nečakane štedrej odmeny. V oboch prípadoch to bola slovenská kovová päťkorunáčka. Prvý raz to bolo za asistenciu pri *konfirmácii* evanjelických nemeckých detí z miestnej *Volkschule*, druhý raz za miništrovanie na pohrebe gazdu zo susedstva. Nevšedným zážitkom bolo aj niekoľkomesačné pravidelné miništrovanie gréckokatolíckemu kňazovi z východného Slovenska, ktorého aj s manželkou v pokročilej jeseni roku 1944 prichýlil na miestnu faru dobrosrdečný pán farár. Utečenec pred „osloboditeľmi“ mal pravdepodobne spoľahlivé informácie o tom, aké zaobchádzanie od nich môže očakávať. Tu v závetrí na pokojnejšom západe sa šťastne dočkal konca vojny. Pán farár mi odovzdal knižku s omšovou liturgiou v staroslovienčine. Vyznačil mi rozsiahle pasáže, ktoré som mal nahradiť textom štandardných modlitieb, krátke repliky a frázy v staroslovienčine som za krátky čas zvládol bez ťažkostí.

Pritrafili sa aj ďalšie činnosti v súvislosti s „kostolnými“ povinnosťami. Pred začiatkom letných školských prázdnin v roku 1943 ma kostolník požiadal, aby som cez celé prázdniny za neho vybavoval vo všetkých pracovných dňoch obligátne populňajšie zvonenie. Čakával som pri otvorených dverách obchodu v prednej časti dvora na hlásenie z otvoreného rádioprijímača „Presne dvanásť hodín“ a do minúty po ňom som už vo zvonici ťahal za povraz stredného zvona. Vyslúžil som si párik domácich zajacov, ktorých potomstvo prispievalo k obžive rodiny po dlhých 26

rokov, a pozvanie na obaračku sliviek do sadu vybudovaného na začiatku storočia na mieste vinice zdecimovanej fyloxérou.

Otec sa po návrate z Nemecka vo februári v roku 1942 pretĺkal neistými krátkodobými zamestnaniami (na píle, pri regulačných prácach vodstva na nive Moravy, ako kurič v elektrárni a i.). Stabilné zamestnanie ako železničný robotník získal až na jeseň roku 1943. Zásobovanie prídellovým systémom, najmä potravinami, fungovalo nespoľahlivo. Osobitne chýbali múka, mäso, tuky. V letných mesiacoch rokov 1942 a 1943 pred prísunom obilia z novej úrody sme týždne nevideli na stole chlieb, čo bola hlavná a najdôležitejšia potrava chudobných vrstiev. Neskôr sa situácia dramaticky zhoršila v zimných mesiacoch sezóny 1944 – 1945 a potom, prirodzene, pri prechode frontu a v dlhých mesiacoch akej-takej povojnovej stabilizácie. Možno bez prehánania tvrdiť, že značná časť obyvateľstva hladovala aj inak, biedila prinajmenšom do polovice 50-tych rokov, aj neskôr s nepravidelnou periodicitou nevy-spytateľných kalamít (napr. v roku 1962 s dlhšie trvajúcou sezónou nedostatku mlieka a mliečnych výrobkov.) Menová reforma v júni 1953 bola faktickým ekonomickým krachom štátu a znamenala orabovanie väčšiny obyvateľstva.

Vojnové udalosti rokov 1944 a 1945 postihli školský život obce kompletným zabratím priestorov chlapčenskej školy nemeckou armádou po vypuknutí Slovenského národného povstania. Priestory sa natrvalo uvoľnili až po odchode posádky Červenej armády v jeseni 1945. V čase záberu sa situácia riešila miernou redukciou rozsahu vzdelávania na smeny v priestoroch dievčenskej školy v ženskom kláštore.

Nebolo v tých časoch zriedkavým javom, že sa nadaným žiakom umožnil po skončení 4. ročníka ľudovej školy a vykonaní prijímacej skúšky vstup do 1. ročníka (osemročného) gymnázia. Pán farár nahováral otca, aby ma po 4. ročníku ľudovej školy dal do gymnázia v biskupskom seminári v Trnave, kde bolo internátne ubytovanie, kompletne zaopatrenie a kvalitné vzdelávanie. V uvedenom čase, v sociálnej situácii našej rodiny a v neistých pomeroch prvého povojnového roku išlo o ponuku viac symbolickú než reálnu.

A tak sme s obvyklými starosťami, v pretrvávajúcej podvýžive a všeobecnom nedostatku povojnového rozvratu absolvovali v ľudovej škole nasledujúce postupujúce ročníky už v koedukačných triedach síce štátnej školy, ale len s mierne pozmeneným vzdelávacím programom, prirodzene, v zložke ideologicko-politickej výrazne poznamenatej postulátmi vnútro politickej, no najmä medzinárodnopolitickej situácie. V prvom povojnovom školskom roku sme absolvovali: staršia sestra 7. ročník, ja 5. ročník, mladšia sestra 3. ročník. Novinkou učebných plánov ľudových a meštianskych škôl (i gymnázií a stredných odborných škôl) bolo zaradenie povinnej výučby ruského jazyka, začínajúc 6. ročníkom povinného školského vzdelávania. Používala sa jednotná elementárna učebnica pre prvý ročník výučby, v ktorej bola

dokonca latinkou vyznačená výslovnosť ruského textu slovenskými fonémami. To mala byť zrejme najdôležitejšia pomôcka pre učiteľov, z ktorých drvivá väčšina bola na vyučovanie ruštiny totálne nekvalifikovaná a spravidla bola s poznávaním lekcí v porovnaní so svojimi žiakmi a žiakmi maximálne o jednu lekciu vpredu. Bez váhania som sa do učebnice pustil a v priebehu dvoch mesiacov som ju ovládol do tej miery, že v nasledujúcom školskom roku ako riadny gymnazista 1. ročníka gymnázia som mal v osvojovaní ruštiny zreteľný predstih pred spolužiakmi nielen vo vlastnom ročníku.

V decembri roku 1944 pribudol do rodiny ďalší chlapec. Otcovou túžbou bolo vybaviť svoje deti do života vyšším než základným vzdelaním. Vediac, že pri všetkých deťoch to objektívne nebude možné, usiloval sa dosiahnuť to aspoň pri chlapcoch. Prvej existenčnej skúške bol tento zámer podrobený koncom júna 1946, keď som mal vykonať prijímaciu skúšku do prvého ročníka gymnázia v Malackách. Pri päťnásobnom počte uchádzačov k počtu prijímaných prijal profesorský zbor jediné schodné riešenie, a to prijímanie podľa prospechu z ľudovej školy. Tak sa do jedinej prvej triedy gymnázia dostali len žiaci s výbornými známami zo všetkých predmetov. To pre päť uchádzačov z našej obce znamenalo, že som bol prijatý sám. Otec najbohatšieho sedliaka z našej časti dediny to komentoval príznačnou poznámkou „*Kam sa tá žobrač hrabe*“. Jeho „elitný“ vnuk, starší odo mňa o päť rokov, ani po trojnásobnom opakovaní niektorých ročníkov gymnázium nedokončil. Najbohatší sedliak po rokoch dlhý čas trpel, aby ho z postu vedúceho pracovnej skupiny v družstve nevytlačila moja bedárska mama. Na jeho šťastie sa tak stalo až po jeho odchode do dôchodku.

Na gymnázium som prvý raz pobudol len dva roky, v rokoch 1946 – 1948. Vyštvá ma z neho vytúžená reforma „skvelým“ zákonom o jednotnej škole z apríla 1948. Presunula nás na „*strednú školu*“, čo bol len honosnejší názov pre inštitúciu obsahom i organizáciou zhodnú so zrušenou meštianskou školou. Žiaci z dediny, zapísaní od roku 1946 v okolitých meštiankach mali v nich pokračovať, vyhnanci z gymnázia sa zapísali, kde sa dalo. Páni radní v dedine, po novom už súdruhovia, sa konečne chytili rozumu a vyšliapali na úradoch zriadenie strednej školy v obci. (Keby neboli bývali v roku 1935 postihnutí zatemnením mysle, boli by mali v dedine už pár rokov postavenú novú budovu meštianskej školy so solídnu prevádzkou a konsolidovaným učiteľským zborom).

V novozriadenej škole v starých nevyhovujúcich priestoroch bolo treba za pochodu riešiť všetky základné existenčné materiálne aj personálne problémy. V učiteľskom zbore okrem riaditeľa a troch učiteliek s kvalifikáciou odborných učiteliek pre meštianske školy postupne pribúdali snaživé čerstvé absolventky učiteľských ústavov a občas nejaký nekvalifikovaný maturant z gymnázia, ktorý pri prvej

príležitosti školu opustil. Vyučovací proces sa odohrával v atmosfére pretrvávajúceho provizória, čo aj zodpovedalo reálnemu stavu stavebného, technického, materiálneho a personálneho zabezpečenia.

Všetky známky na mojich vysvedčeniach na gymnáziu aj na strednej škole zostávali po celý čas nezmenene výborné, hoci treba priznať, že z kreslenia a spevu sa tak dialo s prižmúrením oka. Kreslenie som doma nemal kde trénovať, v speve slabší hlasový fond som kompenzoval bezchybným ovládaním teórie a dejín hudby.

Dokončením strednej školy v roku 1950 sa uzavrela moja povinná školská dochádzka. Vrátil som sa do Malaciek ako žiak 1. ročníka štvorročného gymnázia. Pokračoval som v tradičnom štýle: na vysvedčení až do maturity vrátane nebolo iné hodnotenie než výborný. Väčšinu učiteľského zboru tvorili plne kvalifikovaní a primerane skúsení pedagógovia stredného veku: riaditeľ J. Žigo, vyučujúci jazykov F. Buchta, F. Valachovič, A. Komarová, profesorka biológie a chémie A. Majerová, profesor zemepisu a telesnej výchovy I. Rublík. Niekoľko personálnych zmien v zložení zboru počas 2. a 3. ročníka prijatím nekvalifikovaných síl vrátane vysokoškolských študentov vyšších ročníkov fakúlt bratislavskej univerzity a techniky zákonite znížilo kvalitu výučby a jej výsledkov v profilových prírodovedných predmetoch. Boli aj vážene osobnosti nadpriemerných kvalít a výsledkov: odborne aj didakticky vyčnieval v zbore profesor matematiky a fyziky RNDr. L. Thern, ktorému v úspešnom vedení nadaných študentov bránila časová záťaž vo funkcii tajomníka ústavu a nadmerný úväzok v jednoročnom maturitnom robotníckom kurze. Nepochybne priaznivejšie podmienky na odbornú činnosť mu vytvorili na Vysokej škole lesníckej a drevárskej, kam odišiel v roku 1952, stal sa docentom fyziky a dlhoročne viedol katedru.

Iným úspešným učiteľom, akýmsi protipólom Dr. Therna bol vyučujúci ruštiny P. V. Titov, rodený Rus, emigrant z Ruska po revolúcii roku 1917, pracovník bez vyššieho odborného i pedagogického vzdelania, ale hudobne aj dramaticky nadaný, ktorý pri výučbe ruského jazyka a literatúry komunikoval temer výlučne po rusky a v podstate vyžadoval to isté aj od žiakov. Tento svojrázny spôsob povzbudzovania mal nepochybne značný podiel na zvyšovaní úrovne ovládania ruštiny žiakmi malackého gymnázia.

Roky 1950 – 1953 sa zapísali do histórie gymnázia najzúrivejšími a najstupídnejšími orgiami stalinizmu v hlavných zložkách chodu školy. Riaditeľ školy I. V. v školskom roku 1951/52, podľa jeho vlastných slov „kovaný bolševik,“ za svojho jednoročného riaditeľovania zdecimoval počet žiakov v niektorých triedach pod polovicu obvyklého stavu. Prehnanou politizáciou a bezduchou ideologizáciou za súbežného rozvratu pracovnej morálky a medziľudských vzťahov opustil školu v depresii, z ktorej sa škola nepozbierala v celom nasledujúcom roku. Výdatne mu vo

všeobecnej deštrukcii hodnôt a morálky sekundovalo zopár hochštaplerov a štréberov vybranej fajty, akých rodí každá doba úpadku mravov.

1. júna 1953 oblažila národ „ozdravujúca“ menová reforma a náš ročník, vegetujúci v niekdajšej septime, o pár dní obligátna školská reforma, ktorá nám tento raz nahradila oktávu šesťtýždňovým maturitným kurzom a na niekoľko ďalších rokov priblížila nový vynález – jedenástročnú strednú školu – nášmu nedostižnému vzoru – sovietskej „*desiatiletke*“.

Medzitým sme vyplnili prihlášky na vysoké školy, s obavami očakávali kádrové posudky z obcí trvalého bydliska, ktoré predstihli aj najpesimistickejšie očakávania a obsahom a formou zahanbovali aj najvydarenejšie povestné komuniké TASS-u k vnútropolitickým i medzinárodným udalostiam. Keď som zistil, kto z triedy má po šiestich rokoch štúdia liečiť a uzdravovať národ, podal som si prihlášku na lekársku fakultu, ale poznajúc svoj kádrový posudok, bol som skalopevne presvedčený, že s rovnakou nádejou na prijatie som sa mohol prihlásiť aj na moskovský medzinárodný diplomatický inštitút alebo na vysokú školu politickú pri ÚV KSČ. Stručne a jednoducho: Asi som mohol vďačiť len odporúčaní predsedu skúšobnej prijímacej komisie, že ma kádrovník lekárskej fakulty neposlal priamo do výroby vo Vistre, alebo do maštale v štátnom národnom majetku, ale so zapečatenou obálkou s kádrovými materiálmi mi poradil vyhľadať akúsi novú vysokú školu v smere na Novú dobu. Tak som sa s istými orientačnými problémami a vedomostnými medzerami v geometrii dostal na štúdium učiteľstva matematiky pre školy 3. stupňa na Fakulte prírodných vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave. Na štúdium ma s výhradami odporučil čerstvý odborný asistent Anton Dubec, ktorý ma však dôrazne upozornil, že „budem musieť tvrdo pracovať“.

Názov študijného odboru o dva roky zmenili na „Učiteľstvo matematiky a deskriptívnej geometrie pre jedenástročné stredné školy a stredné odborné školy“ bez jedinej zmeny v učebných plánoch a učebných osnovách predmetov. Obdobné zmeny sa udiali v prípade ďalších dvoch pôvodne plánovaných jedнопredmetových študijných odborov, a to Učiteľstvo slovenského jazyka a Učiteľstvo ruského jazyka. Ukázalo sa, ako v mnohých ďalších prípadoch hospodárskeho a spoločenského života, že pôvodné plány sú vzhľadom na naše celoštátne potreby a ekonomické možnosti v tom čase zbytočne zveličené, nadnesené a nerealistické.

Relatívnou výhodou štvorročnej Vysokej školy pedagogickej a v prvých dvoch rokoch s ňou v symbióze existujúcej dvojročnej Vyššej školy pedagogickej, vychovávajúcej učiteľov pre 6. – 8. ročník (základnej) osemročnej školy, bola skutočnosť, že nevznikala ako mnohé iné práve vznikajúce inštitúcie na zelenej lúke, ale mohla sa pri riešení početných materiálnych, organizačných a personálnych problémov oprieť o zázemie reprezentované šesťročnou existenciou (v rokoch

1947 – 1953), skúsenosťami a výchovnými výsledkami Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity, ktorú v tom roku 1953 opúšťali úspešní absolventi štvrtej garnitúry študentov trojročného štúdia na Pedagogickej fakulte. Vznik Vysokiej školy pedagogickej bol zároveň začiatkom konca Pedagogickej fakulty, na ktorej mali v nasledujúcich dvoch rokoch uzavrieť študijný program posledné ročníky rozbehnutého štúdia. Napriek enormne krátkemu času trvania Pedagogickej fakulty jej prínos k zvýšeniu kvalifikovanosti učiteľských kádrov na 2. a 3. stupni všeobecného vzdelávania bol pozoruhodný najmä z pohľadu kritického stavu kvalifikovanosti v niektorých regiónoch.

Pobyt na vysokej škole a úspešné plnenie študijných a ďalších súvisiacich povinností vyžaduje od študenta primárne vyriešenie troch problémov existenčnej povahy: 1. bývanie; 2. stravovanie; 3. financie.

V 50. rokoch 20. storočia bola v sociálnych vrstvách blízkyh k mojej, najrozšírenejším, priam štandardným riešením triáda študentský domov (internát) – študentská menza (školská alebo internátna) – (štátne) štipendium. Najzávažnejším – no nie jediným – kritériom na pridelenie ubytovania, resp. priznanie štipendia bola sociálna situácia rodiny žiadateľa. Vo vyhrotených prípadoch mávala až fatálne následky nevhodná politická alebo spoločenská aktivita uchádzača. V 1. ročníku som mal ťažkosti s ubytovaním pre neskorší termín prijatia, v ostatných ročníkoch neboli s internátnym ubytovaním ani najmenšie ťažkosti. Po celé štyri roky štúdia som poberal najvyššie štandardné sociálne štipendium. Od druhého ročníka až do konca štúdia som dostával prospechové štipendium vrátane prémie za štátne skúšky a v 4. ročníku mi bolo udelené aj Hakenovo štipendium. Okrem toho som mal v 2. ročníku príjem za výkon funkcie demonštrátora a v 3. a 4. ročníku za prácu na poste vedeckej pomocnej sily. Podstatná časť všetkých mojich príjmov išla do rozpočtu rodiny a na krytie mimoriadnych výdavkov. Vlastné výdavky mali priam asketický rozsah, nepatrne štedrejšia bola dotácia na nákup odbornej literatúry v Sovietskej knihe.

Všetok čas v celom týždni mal študijné a pracovné využitie. V sobotu, keď škola bola obsadená aktivitami diaľkového štúdia, som v bydlisku rodičov obstarával pre nich odpadové drevo v lesoch ako náhradu za pravidelný ročný prísun z ich vlastného podielu v miestnom lesnom a pasienkovom družstve, ktoré štát nezákonne a bez náhrady zhabal.

V škole som bez výnimky absolvoval všetky rozvrhom plánované prednášky, cvičenia, semináre, pracovné zamestnania. Pozoruhodnou charakteristikou Vysokiej školy pedagogickej – prinajmenšom v okruhu mne dostupných pracovísk na fakulte prírodných vied a na spoločných pracoviskách celoškolského ideovo-politického a pedagogicko-psychologického zamerania – bolo spoľahlivé fungovanie všetkých

činností, týkajúcich sa výučby, od prvých dní vyhláseného začiatku školského roku. S odstupom času sa domnievam, že to bol prejav pozitívneho vplyvu pracovnej atmosféry, ktorú si na nové pracovisko priniesli svedomití, pracovití a na činorodý poriadok navyknutí pracovníci z pedagogickej fakulty. O kmeňových pracovníkoch katedier a ústavov sotva možno pochybovať. Asi sa v nich zachovalo veľa z entuziazmu, s ktorým od roku 1947 pracovali s uspokojením, že sa po rokoch dlhých zápasov a nádejí dočkali prvých činov smerujúcich k naplneniu túžby, aby sa pre všetkých učiteľov otvorila cesta k vysokoškolskému vzdelaniu. Na pracoviská matematiky a fyziky možno toto hodnotenie vzťahovať bez váhania.

Jadro Katedry matematiky na Fakulte prírodných vied, ktorá bola garantom štúdia učiteľstva matematiky v kombinácii s učiteľstvom iných predmetov, tvorili kmeňoví pracovníci Oddelenia matematiky a geometrie z Katedry fyziky a matematiky na Pedagogickej fakulte: prof. RNDr. Viktor Svitek, odborní asistenti Karol Hlučil a Štefan Malina. Novými kmeňovými členmi sa stali odborní asistenti Anton Dubec a Peter Uhlík, ktorí ako úspešní stredoškolskí profesori mali posilniť výučbu v predmetoch tesnejšie zameraných na stredoškolskú matematiku a postupne budovať oddelenie metodiky vyučovania matematiky. Ešte v tom istom prvom roku existencie školy odborné kádre katedry posilnil RNDr. Peter Svätokrížny, ktorý prišiel na školu ako stredoškolský profesor z nitrianskeho gymnázia. Vysoko si ho vážili prof. V. Svitek a K. Hlučil, ktorí ho z pozície učiteľov poznali ako nadaného a výborného študenta. A treba objektívne priznať, že jeho pôsobenie v role vyučujúceho predmetov algebra a elementárna aritmetika, vrátane napísania učebných textov (t. j. skript) z algebry, ako aj prednášky a cvičenia z matematickej analýzy v čase prechodnej personálnej núdze na katedre zjavne dokumentovali jeho okamžitú pripravenosť plniť v plnom rozsahu náročné úlohy vysokoškolskej výučby.

Ďalšie personálne doplnenie katedry predstavovali od začiatku nasledujúceho školského roku asistentky Adela Fillová a Margita Oravcová a asistent Karol Ďurček z radov čerstvých absolventov odboru matematika na Prírodovedeckej fakulte univerzity, a taktiež odborný asistent Juraj Červeň z Katedry matematiky na tej istej fakulte.

Celkovú organizáciu a obsah štúdia matematiky v odbore Učiteľstvo matematiky pre 3. stupeň všeobecno-vzdelávacích škôl a pre odborné školy približuje článok *Štúdium matematiky na vysokej škole pedagogickej v Bratislave* (viď. Vedecké state, časť **História a filozofia matematiky** [114.]).

Článok som napísal na požiadanie editorov Martiny Bečvářovej a Jindřicha Bečvářa ako príspevok do 33. zväzku edície *Dějiny matematiky*, nadväzujúcej na seriál medzinárodných konferencií *Historie matematiky*.

Na rozdiel od podrobností v uvedenom článku sa pozornosť v tomto prehľade zameriava na obsah vzdelávania v jednotlivých predmetoch učebného plánu so zámerom vystihnúť reálnu aktuálnosť, odbornosť a úroveň výučby.

Študijný program pre jednotlivé študijné odbory, resp. pre jednotlivé predmety študijných kombinácií na Vysokej škole pedagogickej bol pomerne podrobne spracovaný formou primerane objemných skript, vypracovaných centrálnou, schválených ministerstvom školstva a poskytnutých z ministerstva kompetentným orgánom a funkcionárom škôl. Obsah vyučovania v jednotlivých odborných predmetoch študijného programu bol vypracovaný na úrovni podrobností učebných osnov vyučovacích predmetov základných a stredných škôl. Takisto bol detailne stanovený obsah štátnych záverečných skúšok.

Prirodzene, v čase vysokoškolského štúdia ako študent som nemal ani tušenie o týchto materiáloch, tým menej bola reálna predstava o prístupe študentov k nim. Na okraj k ich existencii a významu trochu svetla vrhajú dve poznámky:

1. Štúdium matematiky na univerzite, zamerané na matematiku ako vedecký odbor a jeho aplikácie, na rozdiel od štúdia matematiky ako predmetu vzdelávania na všeobecno-vzdelávacích školách tretieho stupňa (v neskoršej budúcnosti na školách 2. a 3. stupňa), nebolo centrálnou reglementované ako štúdium na vysokej škole pedagogickej. Rigidná reglementácia nebola zavedená ani sprievodnými dokumentmi k vysokoškolskému zákonu z roku 1966.
2. Konceptia výstavby a vyučovania matematických predmetov, kľúčových pre utváranie profilu učiteľa matematiky na školách 2. a 3. stupňa, mala zahrňovať modernizačné tendencie prítomné v novších spracovaniach základov príslušných vedeckých disciplín. Konkrétne išlo napr. o axiomaticko-deduktívne spracovanie základov algebry, teoretickej aritmetiky, elementárnej geometrie, alebo o dôsledné použitie vektorovej metódy v analytickej geometrii a v diferenciálnej geometrii. K niektorým predmetom už existovali čiastočne alebo úplne vyhovujúce učebnice alebo príručky, k niektorým sa pripravovali, súc v rôznom štádiu rozpracovania. Najmä v tomto bode primeranej pripravenosti vykazovala kvalifikácia viacerých vyučujúcich citeľnú slabinu. Podobný nedostatok sa vyskytoval aj v niektorých klasických disciplínach, napr. v matematickej analýze, v ktorej bolo potrebné vybudovať alebo upevniť znalosti základných koncepcií reálnych čísel (R. Dedekind, G. Cantor).

Všetci vyučujúci matematických predmetov staršej a strednej generácie na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave vyšli z radov stredoškolských profesorov matematiky a samostatným štúdiom nadobudli v niektorých odboroch matematiky rozsah a kvalitu vedomostí prevyšujúcich obvyklý štandard a požiadavky svojej profesijnej vrstvy. Časť z nich mala tento status oficiálne priznaný získaním doktorátu.

Posudzujúc vtedajšiu situáciu z väčšieho časového odstupu treba si uvedomiť, že vysokoškolské štúdium týchto osôb aj pod vedením špičkových a najuznávanejších domácich odborníkov nedoviedlo absolventov k aktuálnej hranici dobového vedecského poznania a individuálne štúdium publikovaných knižných prameňov z objektívnych príčin nebolo schopné plniť túto úlohu primerane a uspokojivo. O niekoľko rokov neskôr pri hufnom zakladaní pedagogických inštitútov sa tento problém, znásobený silnými ideologicko-politickými tlakmi, prejavil oveľa vypuklejšie. Na obranu učiteľov treba uznať, že obvykle nadmerná vyučovacia záťaž spolu s akútnou potrebou tvorby učebných textov a učebníc nevytvárali príliš priaznivé podmienky na ďalšie sústavné samovzdelávanie učiteľov.

Toto hodnotenie, prirodzene, nie je výsledkom poznania z vtedajšieho času, ale je retrospektívnym pohľadom z hľadiska životných skúseností a vlastných poznatkov z podobných situácií, v akých boli v čase vysokoškolského štúdia mojej generácie naši vysokoškolskí učitelia. Slová na ich adresu nie sú výčitkami ani sťažnosťami, sú viac konštatovaním faktov z odstupu desiatok rokov a objektívnym zhodnotením ich vtedajších snáh a činov so záverom, že väčšina z nich s dobrými úmyslami urobila všetko, čo bolo v jej silách a možnostiach.

V prvých rokoch štúdia, keď vyučovanie väčšiny odborných predmetov nebolo podporované adekvátne zameranými učebnicami alebo špeciálne orientovanými učebnými textami a vyučovacia prax prednášajúcich a cvičiacich pedagógov spravidla neposkytovala v uspokojivej miere jasné usmernenie samostatnej práce, najväčším individuálnym problémom cesty k úspešnosti bolo nájsť a vytvorenie efektívneho systému samostatného štúdia a osvojovania si vedomostí a vytvárania trvalých potrebných a osožných návykov. Pri nedostatku vhodnej študijnej literatúry v domácich jazykoch (slovenčina, čeština), alebo finančnej nedostupnosti (vysoká cena) pre väčšinu študentov, či malom počte výpožičných exemplárov v knižniciach, bola pre postupne rastúci počet študentov náhradným – a pre mňa hlavným – zdrojom literatúry Sovietska kniha. Tam som si vhodnú učebnicovú aj doplnkovú literatúru (nielen v matematike, ale napr. aj vo fyzike, logike, psychológii, pedagogike, filozofii, dokonca aj v povinnej ideologicko-politickej literatúre) obstarával podľa nevelkých finančných možností aj s časovým predstihom pred študijným programom nasledujúcich rokov už od prvého ročníka štúdia. V treťom-štvrtom ročníku, keď sa u mňa už zreteľne vyhaňovala odborná špecializácia, neváhal som – aj za cenu hladovania – kupovať ruské preklady hodnotnej svetovej odbornej literatúry. Táto prax mi zostala pravidlom až do zániku Sovietskej knihy spolu so zánikom Sovietskeho zväzu a nebola obmedzená len na odbornú literatúru.

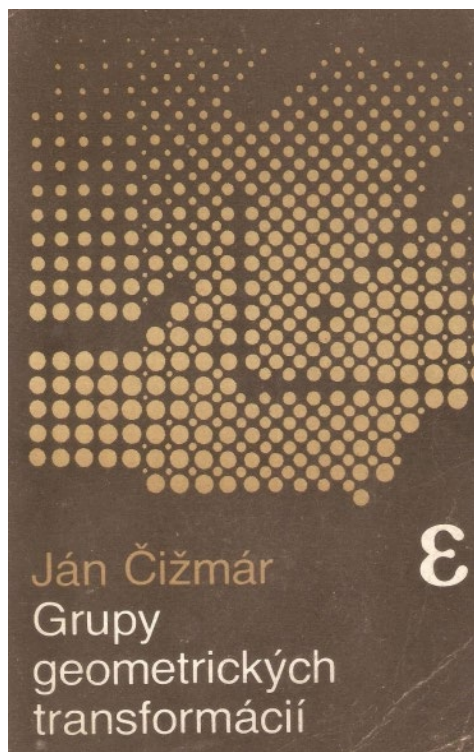
Citeľný deficit učebnicovej literatúry v ruštine sme zažívali v predmetoch odlišnej koncepcie alebo tradície v našich a sovietskych programoch učiteľstva

matematiky, najmä v oblasti geometrie a špeciálne deskriptívnej geometrie. Tu boli ruské učebnice a učebné pomôcky ako celok pod úrovňou požiadaviek našich dokumentov stanovujúcich obsah vyučovania. Z učebných predmetov sa to týkalo osobitne projektívnej a algebrickej geometrie, ktorá v sovietskych učebných plánoch učiteľského štúdia vôbec nefigurovala. Na druhej strane oveľa hojnejšia a po technickej stránke značne bohatšia a rozmanitejšia než v našej krajine bola literatúra z oblasti teórie a praxe vyučovania matematiky, hoci niektoré témy metodologickej praxe spracované A. Dubcom mali v konkrétnej praxi vyššiu mieru uplatnenia.

Výučba odborných predmetov v študijnom odbore učiteľstva matematiky bola v prvých dvoch ročníkoch štúdia zameraná na osvojenie základov matematickej analýzy, základov algebry a základov analytickej geometrie euklidovskej roviny a trojrozmerného euklidovského priestoru, a to približne v rozsahu prvých dielov Jarníkových učebníc Diferenciálneho a integrálneho počtu, Kořínkovej Algebry a Kraemerovej Analytickej geometrie, ktorá však vyšla s najmenej jednoročným oneskorením, keď bola zaradená do vzdelávacieho programu prvého ročníka. Oficiálne jej úlohu pre prvý cyklus študentov preberala Masného učebnica Analytickej geometrie, nevelmi obľúbená v didaktických kruhoch pre svoju netradičnú symboliku. Prakticky najpoužívanjšie bolo nové vydanie Bydžovského Analytickej geometrie spracované klasickou metódou a opatrené dodatkom, prezentujúcim nie príliš presvedčivo a didakticky nadšene vektorovú metódu a jej použitie.

V odbore učiteľstva deskriptívnej geometrie v predmete Projektívna geometria odporúčanie Hlavatého knihy *Projektivní geometrie 1* ako učebnice je mechanickým rozhodnutím bez reflektovania didaktických aspektov vzťahu odbornej monografie a učebnice. Forma a najmä terminológia Hlavatého knihy presahuje reálne možnosti jej praktického používania ako základnej učebnice predmetu, tým menej ako prameňa poznatkov o projektívnych vlastnostiach aplikovateľných v deskriptívnej geometrii. Svitekově skriptá *Úvod do projektívnej geometrie* a Havlíčkova kniha *Úvod do projektivní geometrie kuželoseček* boli k dispozícii až v skorších rokoch. Četveruchinova učebnica

Kniha prof. Čižmára

Projektivnaja geometrija pokrývala svojím rozsahom len malú časť obsahu predmetu vypracovaného podľa našej koncepcie. Bolo v nej však niekoľko hodnotných, významných a didakticky výborne vypracovaných prípadov dôležitých klasifikácií, ktoré v našich domácich prameňoch uviazli v nevyjasnených koncepcných predstavách 19. storočia. Už vtedy ako študenta 2. ročníka a s pribúdajúcimi rokmi aj ako učiteľa čoraz nástojčivejšie ma znepokojovali povrchné a neuspokojivo tradične opakované koncepcie, ktorými som sa potom zaoberal v knihe *Grupy geometrických transformácií* [6] a v práci *O význame základného poľa v geometrii* [72] a [112].

Od druhého ročníka štúdia som často vyhľadával knižné vydania hodnotných učebníc a monografií (z väčšej časti cudzojazyčných, najviac nemeckých), keď výklad v bežných prameňoch mi pripadal nejasný alebo neúplný. Tak som postupoval aj pri vypracúvaní ročníkových prác po druhom ročníku a v 4. ročníku, kde som si zámerne vyberal náročné témy rozširujúce obzor poznatkov nad štandard stanovený študijným programom. Čoraz viac sa črtalo, že v centre pozornosti budú *štruktúry*, čo tradičné vyučovanie nenavodzovalo.

V 3. ročníku štúdia (školský rok 1955 – 1956) v zimnom semestri som odovzdal ročníkovú prácu za 2. ročník s názvom *Teória grúp*, spracovanú podľa niekoľkých úvodných kapitol knihy *Gruppentheorie*, nemeckého prekladu značne rozšírenej ruskej verzie monografie A. G. Kuroša *Teorija grup*. Na vysvetlenie aktuálnosti témy treba poznamenať, že teória grúp sa v tom čase neprednášala na prírodovedeckej fakulte univerzity v Bratislave, ani v Kořínkovej vysokoškolskej učebnici sa nenachádzal žiadny výklad tejto témy.

V tom istom ročníku som ako vedecká pomocná sila rysoval obrázky do učebných textov prof. V. Svitka z diferenciálnej geometrie, čo bol predmet študijného programu odboru Učiteľstvo deskriptívnej geometrie v kombinácii matematika-deskriptívna geometria. V letnom semestri som pripravoval náplň a viedol výučbu proseminára elementárnej matematiky v 1. ročníku kombinácie matematika-deskriptívna geometria. Prof. Svitek sa príležitostne zmienil, že po mojom úspešnom absolvovaní nasledujúceho ročníka, čím sa uzavrie štúdium na škole, sa počíta s mojim prijatím na miesto asistenta na katedre matematiky.

Vo štvrtom ročníku som si z alternujúcich predmetov algebrická geometria a teória funkcií komplexnej premennej zapísal algebrickú geometriu, ale navštevoval som dôsledne obe prednášky. V príprave na skúšku som bol úplne odkázaný na samoštúdium Bydžovského náročnej a rozsiahlej učebnice (či skôr monografie) *Úvod do algebraické geometrie*, lebo pri prvom zaradení tohto predmetu do študijného programu sa nemohli prejaviť nejaké skúsenosti z prednášok a cvičení, ktoré by účinne napomáhali študentom v príprave. Právom som očakával svoje budúce angažovanie vo výučbe tohto predmetu.

V zimnom semestri som s predstihom odovzdal 2. ročníkovú prácu na tému *Kvadratické formy a ich použitie*, prijatú vedúcim práce odborným asistentom Karolom Hlučilom s veľkou spokojnosťou a pochvalou. Získal som viac času na semestrálne skúšky aj na dôkladnú prípravu na štátne záverečné skúšky. Nadmieru sa vydarila komisionálna skúška z politickej ekonómie a štátna skúška z deskriptívnej geometrie. Promócia s vyznamenaním a peňažná prémia boli krátkym intermezzom pred vojenským sústredením vo výcvikovom priestore na záver štvorročnej vojenskej prípravy počas štúdia. Záverečné skúšky na získanie dôstojníckej hodnosti boli taktiež ohodnotené vyznamenaním.

Posledné školské jednomesačné prázdniny v postavení študentov boli vyplnené obvyklou činnosťou (pokiaľ neboli obsadené tradičnou mládežníckou činnosťou, povinnou brigádou), prácou v poľnohospodárstve alebo márnou snahou nazbierať v lese aspoň minimum odpadového dreva na zimné dni. V obci sa chýlilo k založeniu väčšinového roľníckeho družstva. Bolo jasné, že ani mama sa nevyhne s naším fliačikom pôdy vstupu doň. Stalo sa.

Rektorátny kádrovník sa spamätal neskoro – až 1. septembra pri upozornení na povinnosť vybaviť pracovnú zmluvu vyhrabal odiózny posudok z obce spred štyroch rokov a komisia zo školy musela expresne rýchlo „na tvári miesta riešiť udalosť“ u miestnych funkcionárov. Našťastie pravdivo a priaznivo, a tak som sa 3. septembra 1957 stal zamestnancom Vysokej školy pedagogickej v Bratislave.

Prvá vyučovacia povinnosť bola 10 hodín týždenne proseminárov a cvičení, z toho však dve hodiny boli fakticky prednáškou. Málilo sa mi, počítal som so 14 hodinami. Ne protestoval som však, lebo 1. novembra som tak či tak odchádzal na polročnú základnú vojenskú službu. Napísal som väčšiu časť príprav a A. Dubcovi narysoval obrázky do pokusnej učebnice deskriptívnej geometrie pre 10. ročník jedenástročnej strednej školy.

Po návrate z vojenskej služby som v plnom rozsahu zapadol do obvyklej rutiny konca semestra, čo znamenalo udeľovanie zápočtov, prípravu, opravu a hodnotenie písomných úloh k semestrálnym skúškam, úplnú agendu skúšok z proseminára

Základná vojenská služba
1957 – 58

elementárnej matematiky v celom 1. ročníku kombinácií s matematikou a v júli tri týždne cvičení z predmetov projektívna geometria, deskriptívna geometria a algebrická geometria v prázdninovom sústredení poslucháčov diaľkového štúdia. V rokoch 1958 a 1959 počet poslucháčov v posledných ročníkoch tohto štúdia siahal k číslu 20. V nasledujúcich rokoch sa počty pozvoľna zmenšovali až k zániku okolo roku 1965, keď štúdium končili poslední frekventanti, a to už pár rokov po zániku Vysokej školy pedagogickej v Bratislave.

Začiatkom školského roku 1958 – 1959 sa problém odborného rastu asistent-ských kádrov na Vysokej škole pedagogickej zdal ešte aktuálny. Na fakulte spoločenských vied rovesník a kolega Vlado Kačáni nastupoval na trojročnú internú vedeckú ašpirantúru v odbore pedagogika a psychológia. Na Fakulte prírodných vied sa o podobnej šanci ani nespomínalo. Akékoľvek úvahy o nádeji na pozitívny vývoj smerom k možnostiam štúdia stratili všetku relevanciu v čase, keď rozhodnutie o pripojení Vysokej školy pedagogickej v Bratislave k Univerzite Komenského vstúpilo do štádia realizačných opatrení. Existenčné personálne problémy zatlačili ostatné témy a starosti do úzadia ako menej dôležité a aktuálne a odsunuli ich riešenie na neskorší čas.

Rôzne orgány fakúlt zjednotenej školy, v ktorých sa pri prerokúvaní a rozhodovaní pôvodne objavovali zásadné koncepčné nezhody a vyostrené osobné vzťahy niektorých predstaviteľov skupín z rôznych pracovísk, boli pod tlakom reálnych úloh a spoločných cieľov donútené nájsť fungujúci *modus vivendi*, ktorý mal zaisťovať úspech efektívnym využívaním odborného a didaktického potenciálu všetkých členov pracovísk bez ohľadu na ich pôvod. Pozitívnu rolu vo vytváraní takej atmosféry v orgánoch zohrávali rozhľadní a skúsení pracovníci, schopní vhodne usmerňovať rozhodnutia a povzniesť sa nad prípadné netaktnosti iných. Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského bola školiacim pracoviskom pracovníkov vo vedeckej príprave, teda aj v internej či externej ašpirantúre v mnohých odboroch, a to aj v odbore fyzikálno-matematických vied. Ako fakulta, do ktorej bola pri fúzii zaradená Fakulta prírodných vied Vysokej školy pedagogickej, prichádzala do úvahy ako školiace pracovisko pre potenciálnych interných alebo externých ašpirantov z katedry matematiky bývalej FPV VŠP. Tak sa stalo, že mi na jeseň v roku 1959 oznámil kolega a priateľ V. P., člen jedného fakultného výboru, že som bol schválený do externej ašpirantúry v špecializácii algebrická geometria s nástupom v školskom roku 1960 – 1961 a školiteľom má byť prof. RNDr. Jan Srb z katedry matematiky. Hoci sme boli z jednej katedry, osobne sme sa ešte nezoznámili, lebo sme pracovali v rôznych, pomerne vzdialených budovách. Pri prvej návšteve som ho stručne oboznámil so svojimi študijnými zámermi a aktuálnym stavom štúdia. Prirodzene, pri prvom

pohovore som nemohol od neho očakávať veľkú dôveru. Tá sa vytvárala nasledujúcich necelých päť rokov. Toľko mu ešte zostávalo života.

Dva posledné roky štúdia, ročníkové práce, častejšie doplnkové štúdium k náročnejším partiám učiva z knižných publikácií monografickej povahy, osobitne v príprave na záverečné skúšky, a prvé krátkodobé didaktické skúsenosti z praktického pôsobenia v prvom roku zamestnania prerušeného polročnou vojenskou službou, poukazovali naliehavo na potrebu doplniť a prehĺbiť vedomosti bezprostredne späť s tematickými okruhmi pridelenej výučby. Pomerne rýchlo som si uvedomil, že okrem detailného ovládania učiva a sústavného nácviku a zdokonaľovania didaktických zručností je nevyhnutné čím skôr nadobudnúť prehľad o štruktúre vyučovaného predmetu, jeho súvislostiach s ďalšími predmetmi, jeho mieste a význame v študijnom programe a o perspektívach jeho rozvoja ako vedeckej disciplíny, prípadne ako súčasť vlastného sústavného odborného rastu.

Stručne zhrnuté, na začiatku profesijnej kariéry vysokoškolského asistenta – ak taký pojem má vôbec nejaký racionálne definovaný obsah – stojí málo povzbudivé poznanie, že štvor- či päťročné vysokoškolské štúdium poskytuje vzdelanie značne neúplné na plnenie úloh a dosahovanie cieľov deklarovaných v jeho reálnom alebo virtuálnom pracovnom liste. (Netreba pripomínať, že podobné precitnutie očakáva väčšinu absolventov vysokoškolského štúdia, zaradených na pracovné posty zodpovedajúce ich oficiálnej kvalifikácii. Ešte podotýkam, že úvodné úvahy a hodnotenia sa týkajú školstva na rozhraní 50. a 60. rokov 20. storočia.)

Plánovitá a systematicky organizovaná odbornovo-vedecká príprava mladých kádrov z radov vysokoškolských pedagogických a nepedagogických pracovníkov sa na Slovensku fakticky rozbehla v druhej polovici 50. rokov. (Prvý zákon a súvisiace predpisy a nariadenia boli prijaté – v podstate podľa sovietskych vzorov – v roku 1953.) O skúsenostiach zakladajúcej dlhodobejšiu tradíciu možno hovoriť od začiatku 60. rokov. Na začiatku školského roku 1958 – 1959, keď zámery likvidovať Vysokú školu pedagogickú neboli ešte všeobecne známe a rozšírené ako definitívne oficiálne rozhodnutie, v čase, keď na fakulte prírodných vied tejto školy nebolo náznaku možnosti oficiálneho zaradenia do ašpirantúry, a keď neexistoval na škole nijaký reálne fungujúci matematický seminár, som si stanovil ako najbližší cieľ rozšírenie obzoru algebrických štruktúr štúdiom knihy B. L. van der Waerdena *Algebra 1*, rozšírenej a zmodernizovanej verzie 1. dielu monografie *Moderne Algebra*, a štúdiom *Algebrického úvodu* – 1. časti I. dielu trojdielnej monografie *Methods of algebraic geometry I – III* autorov W. V. D. Hodge a D. Pedoe v ruskom preklade.

Študoval som priebežne v oboch semestroch a štúdium z druhej knihy som dokončil počas prázdnin, keď po skončení konzultácií v sústreďení poslucháčov diaľkového štúdia som pracoval v jednotnom roľníckom družstve, aby som zvýšil

zárobok mamy, ktorá bola členkou družstva, a po večeroch do polnoci som doťahoval štúdium plánovaných kapitol. V priebehu oboch polrokov som sledoval v 10. ročníku jedenásťročnej strednej školy vyučovanie deskriptívnej geometrie podľa pokusnej učebnice A. Dubca a M. Haranta. Bola to podľa všetkých zásad výskumná úloha z didaktiky matematiky, len nemala taký oficiálny status ani názov. Treba ešte dodať, že o metodike výskumu som nemal ani poňatia, a mám silné podozrenie, že autori neboli na tom oveľa lepšie. V školskom roku 1959 – 1960, keď sa rozhodlo o mojom zaradení do externej ašpirantúry s nástupom od školského roku 1960 – 1961, som pokračoval štúdiom 2. časti knihy *Methods of algebraic geometry I*. Jej obsah – Projektívny n -rozmerný priestor a jeho transformácie (kolineácie a korelácie) – rozširoval a dopĺňal elementárnu teóriu zo 4. ročníka vysokoškolského štúdia. Táto časť knihy, spracovaná s nevšednou podrobnosťou a pedantnou dôkladnosťou, svedčila o ojedinelej znalosti literatúry o teórii projektívnych priestorov nad rozmanitými algebrickými štruktúrami, vytvorenej na základe nespočetného množstva časopiseckých článkov a knižných, prevažne monograficky orientovaných, publikácií od začiatku 20. storočia do konca jeho 30. rokov. Hoci detaily výsledkov a ich dôkazy vyvolávali silné zdanie, že tematika je spracovaná s úplnosťou, ktorá temer vylučuje potrebu alebo možnosť rozširovať alebo prehĺbovať výskum v tejto oblasti, početné príspevky na medzinárodných konferenciách aj po roku 2000 prinášali výsledky spracovania novo sformulovaných problémov, vzťahujúcich sa na známe alebo tematicky blízke objekty; napr. istú renesanciu zažívala teória Grassmannových variet. V čase vrcholnej aktuálnosti tém zachytených v druhej časti 1. knihy *Methods of algebraic geometry I*. hlavnou príčinou poklesu ich atraktívnosti bola zrejme náročnosť technických prostriedkov práce s nimi. Túto domnienku mi vnukla panenská nedotknutosť originálnych anglických *Methods of algebraic geometry I*. v knižnici Ústavu geometrie technickej univerzity v rakúskom Grazi pred koncom 20. storočia počas môjho prednáškového pobytu na tom ústave.

Prijímacia skúška do externej ašpirantúry (popri zamestnaní) sa konala v júni 1960. Členom skúšobnej komisie bol o. i. akademik Otakar Borůvka, ktorý v priateľskej besede po skúške odporúčal – zrejme ovplyvnený voľbou špecializácie (algebrická geometria) a faktom, že v materiáloch nebola uvedená téma kandidátskej dizertačnej práce – aby zameranie štúdia a smerovanie k dizertácii nadväzovalo na publikácie doc. Miliča Syptáka o nadkružniciach a nadskrutkoviciach v n -rozmernom euklidovskom priestore. (Súbor uvedených variet bol zakrátko doc. Syptákom obhájený ako kandidátska dizertačná práca.) Poznajúc problematiku a výsledky som usúdil, že navrhovanou cestou sa z viacerých dôvodov nevyberiem.

Všetky „pobočné“ ašpirantské skúšky som vykonal s predstihom výborne v prvom roku ašpirantúry. Ako odbor fyziky som si zvolil geometrickú optiku. Skúšku

z nej a súbornú odbornú skúšku („minimum“) som vykonal v roku 1962. Všetky skúšky boli ohodnotené stupňom výborne. Písomná práca k súbornej skúške bola vypracovaná na tému *Cayleyho forma danej variety*.

V druhom roku ašpirantúry v príprave na súbornú skúšku som preštudoval monografiu B. L. van der Waerdena *Einführung in die algebraische Geometrie* a súčasne prvú časť 2. zväzku *Methods of algebraic geometry* s názvom Všeobecná teória algebrických variet v projektívnom priestore, čo bola teória algebrických variet na algebrickej báze teórie ideálov v oblasti integrity polynómov n neurčitých nad poľom. Neboli mi jasné dôvody, prečo na takej báze nebola vybudovaná Waerdenova monografia, keď všetky potrebné algebrické podklady pre ňu – vrátane teórie ideálov – mal pripravené v sérii článkov *Zur algebraischen Geometrie* v časopise *Mathematische Annalen*. Začiatkom 60. rokov vyšla aj ďalšia prepracovaná verzia druhého dielu Waerdenovej pôvodnej *Modernej algebry I, II* podstatne zmodernizovaná voči predchádzajúcim vydaniám, obsahujúca ucelenú teóriu novo sformulovaných oblastí algebry, vydelených z rozrastajúcej sa algebry štruktúr práve osobitným vzťahom k prudko rozvíjajúcej sa algebrickej geometrii. Boli to *komutatívna algebra* a *lokálna algebra*. Na prelome 50. a 60. rokov vyšli aj prvé monografie z týchto odborov, ktoré sa určitými, nie vždy jednoduchými cestami podarilo získať ako základnú študijnú literatúru niektorých seminárov.

V roku 1962 doniesol prof. Viktor Svitek z konferencie o geometrii správu o seminári z algebrickej geometrie, ktorý viedol v Prahe prof. Jan Bílek, vedúci katedry matematiky na Vysokej škole chemicko-technologickej. Na najbližší seminár som cestoval s prof. Viktor Svitekom, potom som nasledujúcich desať rokov cestoval sám, financovaný z fondu výskumných úloh. V seminári sa ako prípravná literatúra študovali základy algebrickej geometrie na báze teórie ideálov podľa monografie *Introduction to the algebraic geometry*, ktorej autorom bol Serge Lang. Mal to byť úvod k štúdiu najnovšej koncepcie algebrickej geometrie, ktorej autorom bol Alexander Grothendieck a ktorej jednotlivé zväzky vychádzali v 60. rokoch pod súhrnným názvom *Éléments de la Géométrie algébrique*. Bolo mi zrejmé, že z tematiky týchto prameňov spracovanej vrcholne zovšeobecnene sotva možno vybrať tému primeranej náročnosti a prijateľného významu, ktorú by som mohol vo vymedzenom čase ašpirantúry úspešne spracovať ako kandidátsku dizertačnú prácu. Prof. Jan Bílek mi požičal súborné dielo *Cremona transformations* z roku 1928, ktorého autorkou bola Hilda P. Hudson, a ktoré zachytávalo hlavné teoretické výsledky aj mnohé dôležité konkrétne príklady biracionálnych korešpondencií v dvoj- a trojrozmerných reálnych priestoroch v období rokov 1860 – 1920. Vybral som jeden z typických príkladov a jeho základnú formuláciu rozšíril na (a) n -rozmerný (b) projektívny priestor (c) nad algebricky uzavretým poľom. Globálne polohové vlastnosti

a relácie som vyjadril v sústave homogénnych súradníc nad základným poľom, takže všetky druhy variet príslušných k biracionálnej transformácii, ako aj obrazy obvyklých systémov podvariet. Tým boli pripravené aj všetky podklady pre vyjadrenie lokálnych vlastností, ktorých podrobný zápis som už neuviedol.

Pokrok v príprave dizertácie sa časovo prelínal so závažnými zmenami v súkromnom živote. V roku 1964 som uzavrel manželstvo s Boženou Ryšavou, absolventkou učiteľského štúdia odborov deskriptívna geometria – výtvarná výchova a matematika na Vysokej škole pedagogickej, celoživotne pôsobiacej na Katedre matematiky a deskriptívnej geometrie Stavebnej fakulty Slovenskej technickej univerzity v Bratislave a vyše dvadsať rokov externe na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave. Vychovali sme dvoch synov – inžiniera-architekta Martina (1965 – 1994) a lekára Andreja (nar. 1970).

Obhajoba kandidátskej dizertácie sa konala v máji 1966 v Matematickom ústave Československej akadémie vied v Prahe, pretože na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave nebola v tom čase schválená komisia pre obhajoby v príslušnom odbore. Oponentmi práce boli prof. J. Bílek a doc. V. Vilhelm z ČVUT, predseda komisie bol prof. M. Fiedler a členmi o. i. akad. O. Borůvka, prof. A. Švec a prof. A. Urban. Udelenie vedeckej hodnosti schválilo kolégium matematiky ČSAV pod predsedníctvom akad. V. Jarníka.

V roku 1966 vyšlo prvé vydanie *Malej matematickej encyklopédie* (viď. Monografie [1.]) pod redakciou prof. T. Šaláta, v ktorej som spracoval tri kapitoly: Analytická geometria kvadratických útvarov v (euklidovskej) rovine a v (euklidovskom) priestore; Projektívna geometria; Algebrická geometria. Dve ďalšie vydania vyšli v rokoch 1971, 1975.

Od roku 1961 do roku 1997 som stabilne prednášal a viedol cvičenia z predmetu algebrická geometria v 4. ročníku učiteľského štúdia deskriptívnej geometrie. V tomto predmete som pôsobil neoficiálne ako konzultant ašpirantov z Pedagogickej fakulty v Nitre a rovnako v predmete algebra ako konzultant ašpiranta z Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre.

Od polovice 60. rokov som na fakulte viedol seminár pre záujemcov z radov vysokoškolských učiteľov v Bratislave a v ďalších mestách západného Slovenska. Tematikou, ktorú som spravidla uvádzal sám, bola algebrická geometria na báze komutatívnej algebry, od 70. rokov základy algebrickej geometrie v koncepcii Grothendiecka. Od 80. rokov vedenie seminára prevzali odchovanci doc. E. Boďa (vedúci seminára) a doc. Š. Solčan.

V roku 1972 sa s návrhom na spoluprácu prihlásil prof. W. Vogel z družobnej univerzity M. Luthera v Halle (vtedajšia Nemecká demokratická republika). Počiatkové sporadické kontakty sa rozvinuli na intenzívnu inštitucionálne podloženú

spoluprácu katedier, ktorej pokračovateľom zo strany Fakulty matematiky, fyziky a informatiky Univerzity Komenského je dnešná katedra algebry a geometrie. K najaktívnejším predstaviteľom spolupráce patrili z našej strany E. Boďa, Š. Solčan, M. Božek, zo strany univerzity v Halle W. Vogel, K. Drechsler, P. Schenzel a J. Stückerad. Najvýznamnejšími akciami spolupráce boli dve medzinárodné konferencie v roku 1980 v Krupine a v roku 1984 v Modre-Pieskoch, na ktorých úspešnom organizovaní a priebehu majú najväčšiu zásluhu E. Boďa a Š. Solčan. V retrospektíve najväčšou hviezdou konferencií bol Gerd Faltings, laureát Fieldsovej medaily z roku 1986, vtedy v Krupine v roku 1980 síce veľmi nádejný, ale predsa len skromný 26-ročný mládenec. (Ako ten čas beží!)

V roku 1968, keď sa na fakulte habilitovali Š. Známa, B. Riečan a M. Hejný, profesor Svitek a J. Vanovič na mňa intenzívne naliehali, že mám taktiež podať žiadosť o habilitáciu. V redakcii fakultného časopisu *Acta Mathematica* čakalo na uverejnenie niekoľko mojich článkov, no zdráhal som sa predložiť ich ako podklad k žiadosti. Potom prišla „bratská pomoc“, „normalizácia“, previerky, atď., všetky personálne záležitosti (okrem prepúšťania) boli zmrazené, takže k habilitácii som sa dostal až v apríli 1971 a k docentúre až od 1. 1. 1973. To bol vo vtedajších pomeroch strop mojich kariérnych možností.

Status docenta priniesol predovšetkým celý rad nových poverení a povinností: členstvo v komisiách pre štátne záverečné skúšky, v obhajobných komisiách pre štátne záverečné skúšky, pre rigorózne skúšky, v obhajobných komisiách kandidátskych dizertácií, v rôznych koncepčných komisiách fakulty, prípadne ministerstva alebo ústavov v jeho kompetencii, atď. Osobitne psychicky zaťažujúcou bola funkcia predsedu koordinačnej rady v Študentskom domove A. Bernoláka v Mlynskej doline v Bratislave v rokoch 1983 – 1988. Počtom ubytovaných študentiek a študentov to bol najväčší študentský internát na Slovensku, bývali v ňom študenti všetkých bratislavských vysokých škôl, prevádzkové problémy boli mimoriadne a tomu zodpovedala aj atmosféra a disciplína. Funkcia bola nomenklatúrne politicko-stranícka, no súdruhovia občas ochotne prenechávali rizikové úlohy „nestránikom“.

V druhej polovici 70. rokov v súvislosti s prípravou nového zákona o vysokých školách sa intenzívne rozvinula práca prípravných komisií – odborových a predmetových. V politike učiteľského štúdia najvýznamnejšou zmenou malo byť zrovnoprávnenie učiteľských fakúlt univerzít s pedagogickými fakultami v príprave učiteľov všeobecnovzdelávacích predmetov na školách 2. a 3. stupňa. Na odporúčanie prof. T. Šaláta, ktorý bol podpredsedom jednej z odborových komisií, som bol zaradený do (celoštátnych) predmetových komisií pre matematiku a pre deskriptívnu geometriu. Predsedom oboch komisií bol prof. E. Kraemer z Prahy a stretnutia

komisií bývali sprvu v Olomouci a v Brne, neskôr len v Brne. Výsledkom práce komisií boli študijné programy (obdoba učebných plánov základných a stredných škôl) v odborových komisiách a učebné osnovy predmetov v predmetových komisiách. Príprava trvala niekoľko rokov a výsledky boli zahrnuté do súborných materiálov k zákonu o vysokých školách, ktorý bol prijatý v roku 1980. Pre širšiu verejnosť bolo jednou z najmarkantnejších zmien zrušenie písomných prác ako súčasť rigorózneho konania na získanie akademického titulu „doktor“.

V súvislosti s pripravovanými zmenami v študijných programoch bol už od akademického roku 1979 – 1980 do štúdia učiteľstva štúdia matematiky zaradený predmet *Svetonázorové problémy v matematike*, v ktorom si v priebehu troch semestrov študenti mali osvojiť *a)* elementy matematickej logiky, *b)* oboznámiť sa s hlavnými etapami historického vývoja matematiky a *c)* osvojiť si filozoficko-ideologický výklad zovšeobecnených kľúčových výsledkov matematického poznania. Na katedre napriek mojim námietkam rozhodli, že mám viesť prednášky a semináre z tohto predmetu, a že na vedení seminárov sa majú podieľať dve kolegyne z oddelenia didaktiky matematiky, ktoré bolo súčasťou katedry.

Pražské družobné pracoviská začali v roku 1980 organizovať celoštátne letné školiace semináre pre vyučujúcich uvedeného predmetu, zamerané hlavne na historickú zložku predmetu. Akcia sa v priebehu rokov a historicko-politických zmien vykryštalizovala na medzinárodné konferencie z histórie matematiky organizované každoročne vrátane súčasnosti. V roku 1982 som sa zúčastnil na seminári prvý raz a od roku 1984 som (s nepočetnými výnimkami) každoročne vystupoval na akcii s rozsiahlymi príspevkami, ktoré boli sprvu nahodilo, neskôr v pravidelných zborníkoch uverejňované a rozširované doma aj v blízkom zahraničí. Práce z histórie matematiky sa tak stali hlavnou zložkou mojej publikačnej činnosti.

Z celoživotného zamerania mojej odbornej a didaktickej činnosti vyplývalo celkom prirodzene, že podstatná časť týchto príspevkov sa týkala geometrie, z nich značná časť algebrickej geometrie a z nich asi najvýznamnejšie boli práce registrujúce súvislý vývoj modernej algebrickej geometrie od druhej polovice 30. rokov 20. storočia až po súčasnosť datovanú 90. rokmi 20. storočia. Dvoma spektakulárnymi udalosťami tohto obdobia, ktoré s odstupom zhruba tridsiatich rokov demonštrovali pred zrakom menej informovanej laickej matematickej verejnosti dvojnásobnú radikálnu prestavbu základov modernej algebrickej geometrie, bolo vydanie monografie *Foundations of algebraic geometry* André Weila v roku 1946 a v trinástich zväzkoch plánované dielo Alexandra Grothendiecka *Éléments de la géométrie algébrique* vychádzajúce v 60. rokoch 20. storočia. (Z plánovaných ôsmich kapitol vyšli štyri.) Historické priblíženie častí týchto diel a publikácií na ne metodologicky nadväzujúcich sa neobíde bez pozitívneho vecného sprostredkovania obsahu, čím

sa historický pohľad na objekty neoddeliteľne spája s ich aktuálnym výkladom. Štúdium grothendieckovskej koncepcie algebrickej geometrie vyžaduje na tvorivej úrovni ovládanie teórie kategórií, teórie zväzov, lokálnej komutatívnej algebry a algebrickej topológie. Tieto požiadavky sťažujú osvojovanie modernej algebrickej geometrie a sú hlavnými príčinami jej zriedkavej voľby ako hlavného vedeckého záujmu u začínajúcich adeptov vedy.

Témy kandidátskych dizertačných prác ašpirantov v 70. a 80. rokoch 20. storočia a doktorských (PhD.) dizertácií doktorandov od 90. rokov 20. storočia som sa usiloval ako školiteľ s ašpirantmi, resp. doktorandmi vyberať tak, aby zodpovedali úrovni ich aktuálnej vedeckej prípravy, reálnym perspektívam ich osobnostného rozvoja, tematickej prijateľnosti a reálnym časovým dispozíciám. Vždy som považoval temer za bezpodmienečné, aby ašpirant/doktorand s náležite rozpracovanou dizertáciou strávil primeraný, dostatočne dlhý čas na vyspelom, podľa možnosti špičkovom, adekvátne orientovanom pracovisku. Len v podnetnom prostredí diskusií na úrovni aktuálnej dosiahnutej výšky vedeckého bádania v danej problematike možno nájsť stimuly pokračovať v poznanom smere výskumu a priblížiť sa k šanci tvorivej vedeckej práce. Možno o niečo menej vrcholnej invencie vyžaduje práca na historických témach organizácie školstva, tvorby učebníc a dobovej didaktiky matematiky, o to rozsiahlejšia a náročnejšia je však archívnická zložka tejto práce, tvorivá systematizácia a invenčná, výstižná a originálna hodnotiacia činnosť. Nadčasový význam tejto línie výskumu a vedeckej tvorby sa neraz neprávom zaznáva a podceňuje.

V súvislosti s vedeckými hodnotami kandidát vied a doktor vied v odbore fyzikálno-matematických vied možno ešte poznamenať, že som bol na fakulte v komisii pre obhajoby kandidátskych prác v rokoch 1973 – 2010, pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác, resp. dizertácií pre získanie PhD. v didaktike matematiky v rokoch 1990 – 2013 a v komisii pre obhajoby doktorských dizertačných prác v špecializácii geometria a topológia pri MÚ ČSAV a Karlovej Univerzite v Prahe v rokoch 1974 – 1993.

Politicko-spoločenské zmeny v rokoch 1989 – 1990 a v nasledujúcich rokoch o. i. zvýšili možnosti občanov nášho štátu na odborných zahraničných akciách. V roku 1991 som sa zúčastnil na rakúsko-česko-slovenskom sympóziu o geometrii v Rakúsku ako účastník slovenskej časti, keď mi miesto ponúkol prof. V. Medek z Technickej univerzity v Bratislave namiesto pravidelného účastníka doc. Š. Novotného zo Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Hneď po prednáške na tému *Artinove (algebrické) priestory* ma predbežne pozval prof. Hans Vogler, prednosta Ústavu geometrie na Technickej univerzite v Grazi, na sériu prednášok ako hosťujúceho profesora na ústave.

Tri pobyty v semestrálnych rozsahoch prednášok a seminárov z moderných partíí algebrickej geometrie sa uskutočnili v rokoch 1993 a 1994. Okrem toho nasledovalo v priebehu nasledujúceho desaťročia niekoľko pozvaní z univerzít v Rakúsku a v Nemecku na konferencie s plnou úhradou pobytu usporiadateľmi.

V rámci výmenného programu CEEPUS-104, ktorého som bol koordinátorom, a ktorého účastníkmi boli Matematicko-fyzikálna fakulta UK, Technická univerzita vo Viedni, Technická univerzita v Grazi a Technická univerzita v Budapešti, som absolvoval mesačný prednáškový pobyt v roku 1996 na Technickej univerzite vo Viedni, a v roku 1995 som realizoval v Bratislave 80-hodinový cyklus prednášok z modernej algebrickej geometrie pre asistentov a študentov technických univerzít z Viedne a Grazu.

V roku 2001 som v rámci akcie Nemecko-Slovensko na pozvanie Ústavu geometrie Technickej univerzity v Drážďanoch absolvoval mesačný prednáškový pobyt na tomto ústave na tému Gröbner-Basen.

Pri rôznych príležitostiach som dostával pozvania na prednášky o najnovších výsledkoch v modernej algebrickej geometrii, o významných udalostiach a obdobiach v dejinách matematiky, osobitne v dejinách geometrie, o problémoch vyučovania matematiky a metodiky didaktického výskumu v matematike, o dejinách školstva a vyučovania matematiky a o výchove učiteľov matematiky. Tieto pozvania sa nevzťahovali len na hromadné akcie (konferencie, sympóziá, semináre, školy, atď), ale mnohé boli pozvaniami funkcionárov fakúlt alebo organizácií, či priame pozvania osobností z domova a susedných krajín (Česko, Poľsko, Rakúsko a Nemecko). Časové rozpätie akcií spojených s týmito pozvaniami predstavuje temer šesťdesiat rokov, sporadicky pokračuje aj v súčasnosti.

Moje pôsobenie na poste vysokoškolského učiteľa trvalo oficiálne päťdesiatosem rokov: 1957 – 1959 Vysoká škola pedagogická v Bratislave, 1959 – 2013 Univerzita Komenského v Bratislave (fakulty: Prírodovedecká, Matematicko-fyzikálna, Fakulta matematiky, fyziky a informatiky, Pedagogická fakulta), 2005 – 2007 Žilinská univerzita (Fakulta prírodných vied), 2007 – 2015 Trnavská univerzita (Pedagogická fakulta). Jeden semester v roku 1969 som bol angažovaný aj na Pedagogickej fakulte v Nitre.

V starobnom dôchodku som od 1. 9. 2001. S aktívnou pedagogickou činnosťou som skončil 31. 8. 2015.

V roku 2016 som dokončil rukopis knihy *Dejiny matematiky od najstarších čias až po súčasnosť* (1. vyd. 2017, 2. vyd. 2020, vid'. Monografie [10.] a [11.]) a v roku 2020 preklad a komentár knihy *Euklides: Základy* (vid'. Monografie [12.]).